

Előszó

A költőről – általában véve – akár azt is gondolhatnánk, hogy a szavak embere, hiszen elsődleges eszköze a szó; úgy használja az esztétika, a harmónia teremtésére, mint a festő az ecetet, a színeket... viszont éppen ez az, ami rámutat az igazi valóságra. A költő művész, aki eszközként használja a szavakat arra, hogy a segítségükkel alkotson, teremtsen, illetve érzelmeket hívjon életre; szeretetet, megértést, bizalmat... vagy ha kell, vigaszt nyújtson a nehéz helyzetekre. Képes legyen megfogalmazni a boldogságot és a lélek fájdalmát egyaránt. Mindemellett valójában az Ember a lényeg, aki a gondolatain keresztül alkotja a világot, illetve maga a kreatív gondolat; a szavak pedig segítenek célba érni akár a versírás terén, akár egy kellemes, hétköznapi beszélgetést illetően.

2006-ban, amikor – valójában költőként, íróként – elkezdtem dolgozni ezen a szótáron, az volt a célom, hogy egyszerű, könnyen érthető meghatározásokat alkossak, amelyek megállják a helyüket az alkalmazás terén, és megcsillan bennük a nyelvünk szépsége is. Ez volt a fő szempontom a szavak eredetével kapcsolatban is. Czuczor Gergely és Fogarasi János: A magyar nyelv szótára (1862) című műve volt a segítségemre ebben. Tisztelettel, hálás szívvel gondolok rájuk azért a hatalmas munkáért, amelynek eredménye az a mű, ami az elsődleges forrásom volt! Arra a kérdésre, hogy miért fontos a szavak származásával is foglalkozni, válaszul idézni szeretnék az előbb említett műből:

„Etimológiát mindazonáltal szótárírónak elhagyni nem szabad; az által világosodik fel nyelvünk története, szavaink értelme, s új szók alkotására csak a szószármaztatás törvényeiből lehet szabályokat venni.”

A szavak eredetével kapcsolatban elsősorban a szóelemzés szerinti származtatást követtem, emellett – ha rendelkezésemre álltak adatok – megemlítettem néhány egyezést, illetve hasonlóságot idegen nyelvekkel is.

Művetem több kötetesre terveztem; a kötetek folyamatosan fognak megjelenni. Szókincsünk igen gazdag; minden egyes szót meghatározni egyedül lehetetlen lenne, ezért a főbb szavakra, meghatározásokra szorítkoztam, de nem zárom ki annak a lehetőségét, hogy a szótárt a jövőben bővíteni fogom.

Szeretnék teljes szívemből köszönetet mondani Répánszky Máriának, akinek a segítsége nagyon sokat jelent nekem. Köszönöm továbbá Várhalmi Ildikónak, hogy támogatásával hozzájárult a szótár kiadásához.

Fontosnak érzem megjegyezni, hogy a szótárom nem kíván versenyezni egyik, hasonló művel sem, a legcsekélyebb mértékben sem. Ugyanakkor bízom benne, hogy a meghatározásaim (minden esetleges hibákkal és értékükkel együtt) segítségére lesznek bárkinek, aki tanulás céljából szeretne mélyebben megismerkedni a szavakkal, a szavak jelentésével. Azoknak pedig, akik csak érdeklődésből forgatják a lapokat, kellemes és hasznos időtöltést kívánok!

Zágonyi Mónika

A szótár felépítése

A szótár felépítése egyszerű, bár némileg eltér a hagyományos szótárakétól. Jeleket, rövidítéseket nem tartalmaz. A meghatározások a következőképpen alakulnak:

- címszó, majd az adott szó szófaja;
- meghatározás vagy meghatározások;
- minden egyes meghatározás alatt a szótár írója által alkotott példamondatok;
- szóelemzés szerinti eredet;
- hasonlítás, egyezés megemlítése idegen nyelvekkel;
- állandósult szókapcsolatok;
- rokon értelmű, esetleg azonos értelmű szavak.

A gyök jelentése

A *gyök* olyan eleme a szónak, amit kisebb elemekre már nem lehet felbontani; sem rag, sem képző nem kapcsolódik hozzá. Ezek eredete – kivéve a természetben megtalálható hangok után képzetteket – többnyire sajnos a régmúlt homályába veszett. Egy-egy gyöknek több jelentése is lehet; minden szó eredeténél a gyök odaillő jelentése szerepel.

A *gyökелеm* a *gyök* csírája, magja; ebből származik a *gyök*, legfeljebb egy más-salhangzó vagy magánhangzó (de nem képző) hozzájárulásával.

Önálló gyök az, ami önmagában érthető szót alkot.

Elvont vagy elavult gyök, ami önmagában nincs használatban.

(Forrás: Czuczor-Fogarasi: A magyar nyelv szótára)

Példák

Önálló gyök:

fa; sok; cél; ág; rom; ág; tör;

Elvont gyök:

Csill, amelynek jelentése *apró villogás*. Ebből ered például a *csillan* szó.

Gyöny, amelynek jelentése *lágyság, lágy érzés, elolvadás*. Ebből ered például a *gyönyörű* szó.

Gyökelem:

A *le* gyökelem jelentése *könnyű, élénk, többnyire zaj nélküli mozgás*. Ennek a származéka a *len* gyök, amelynek jelentése *gyöngye mozdulás vagy mozgás*. Ebből a gyökből pedig a következő szavak erednek: *leng, lendít*.

A *le* gyökelem megtalálható továbbá a következő szavakban is: *lebben, legény, levegő, stb.*

Rokon értelmű szó, azaz szinonima jelentése

A rokon értelmű szó olyan szó, amelynek a jelentése csak egy árnyalattal tér el a másik szó jelentésétől. Tehát a fogalmuk ugyanaz, a jelentésüket tekintve viszont van egy árnyalatnyi különbség. A rokon értelmű szavak olykor felcserélhetők egymással, más esetben viszont ez nem ajánlott. Például mondhatom azt, hogy *vettem egy kutyát*, és azt is, hogy *vettem egy ebet*; ezzel szemben a *ló* helyett nem használom a *paripa* szót, ha arról beszélek, hogy *valaki két lóval szántott*. A szónak megvan a sajátos hangulata, stílusa; ennek megfelelően alkalmazzuk. A rokon értelmű szavak használata színessé teszi a szépirodalmi nyelvet, illetve van, amelyik a tudományos nyelvhez és van, amelyik a hivatalos nyelvhez kapcsolódik.

Azonos értelmű szavakkal csak elvétve találkozhatunk.

A képzők jelentése

A képző a szónak olyan eleme, aminek nincs önálló jelentése, de a szóhoz kapcsolva mégis utal egy bizonyos jelentésre, illetve kifejez, jelöl valamit.

A képzők többsége valamikor régen egész szó volt; akkoriban két szó együttes használata alkotott egy új fogalmat szemben a mai gyakorlattal, mikor is a szóhoz képzőket kapcsolunk. Az összetételek azonban elhomályosodtak; bizonyos szavak lerövidültek és képzőkké váltak.

A képzők is lehetnek azonos vagy rokon értelműek, azaz két különböző képző jelölhet, kifejezhet hasonló jelentést. Ezzel szemben vannak képzők, amelyek azonos alakúak, mégis eltérő jelentésre utalnak. Vannak továbbá olyan képzők, amelyek több jelentést is jelölnek.

Ebben a szótárban minden szó eredeténél a képzők odaillő jelentése szerepel.

Példák

Azonos vagy rokon értelmű képző

Az *-ás, -és, -at, -et, -mány, -mény, -vány, -vény* képzők bár különböző alakúak, mégis mind a *cselekvés eredményére* utal például a következő szavakban: *írás, himzés, kirakat, épület, gyártmány, eredmény, állvány, kérvény*.

A, Á

Az **a** betű a magyar ábécé első betűje. Átvitt értelemben az ismeretek első elemei vagy legalsóbb fokát jelenti. Ezt a következő közmondás példázza: *Még az öreg A-t sem ismeri*, azaz még a legalapvetőbb tudnivalókat sem sajátította el.

Az **á** betű a magyar ábécé második betűje. Olyan lelki-, illetve kedélyállapotból fakadó hangokat utánoz, amelyekre valamilyen módon jellemző, vagy amelyekről eszünkbe juthat a szájtátás. Ilyen a bámulás, a csodálkozás, az ostobaság. Teljes szívből fakadó, úgymond nyitott szájon keresztül kiáramló indulatot is kifejez, például az *ábút*, *átok* stb. szavakban.

a határozott névelő

Használatával azt jelentjük ki, hogy bizonyos meghatározott dologról, lényről vagy fogalomról beszélünk. Az adott név által megfogalmazott dolog, lény vagy fogalom távolabbi megjelölésére alkalmazzuk.

Fúj a szél.

Süt a Nap.

Elszaladt a macska.

Eredet

Rokon az *o* betűvel, ami távolra mutató szavaknak az alkotóeleme (például *ott, oda, onnan*).

a mutató névmás

Kettő vagy több, távol lévő közül rámutat az egyikre, vagy csak általánosságban mutat rá valakire vagy valamire. Bizonyos meghatározott dolgot, személyt vagy fogalmat képvisel. Mássalhangzóval kezdődő szavak előtt használjuk.

A fehérvirágot kérem.

A pulóvert veszem fel, nem a kabátot.

A tanárom hiányzott, nem az igazgató.

Eredet

Rokon az *o* betűvel, ami távolra mutató szavaknak az alkotóeleme (például *ott, oda, onnan*).

abbahagy ige

A megkezdett vagy folyamatban lévő munkát, cselekvést megszünteti, mielőtt teljesen befejezte volna, így elvégezetlen, lezáratlan állapotban marad.

Abbahagytam a kertészkedést, mert eleredt az eső.

A barátom abbahagyta az angol nyelv tanulását.

Eredet

Két szóból áll. Az első szó az *abba*, amelynek gyöke a mutató névmás *az*, ami rámutatva határoz meg egy bizonyos, mássalhangzóval kezdődő tárgyat vagy dolgot; távolabbról megjelöli. Alkalmazkodik a hozzá kapcsolódó *-ba* raghoz, így lesz belőle *abba*. A *-ba* rag *valaminek a térfogatába, belsejébe, középebe irányulást, hatást* fejez ki.

A *bagy* szó eredetére az alábbi két lehetséges forrás van: